

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПОЕТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МЕТАФОР ПРИ ПЕРЕКЛАДНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ

У статті розглянуто особливості перекладу метафори, збереження і втрата її поетичного потенціалу.

З відродженням інтересу до вивчення мови художньої літератури виник термін "лінгвістична поетика". Тому виникла необхідність розвивати і диференціювати зміст лінгвістичного дослідження, визначаючи ті специфічні завдання, які виникають перед дослідником словесно-художньої творчості. Іншими словами, лінгвостилістика – це розділ філології, який застосовується до всіх видів мовних творів, визначаючи їх стилістичні властивості чи особливості. Лінгвопоетика – це такий вид стилістичного аналізу, який застосовується лише до творів художньої літератури, виділяючи цю останню з усього багатства функціональних стилів людського мовлення [1:68]. Добре відомо, що питаннями, пов'язаними з природою поетичної мови, з вивченням художнього тексту, займалися і продовжують займатися філологи різних країн. У традиції вітчизняного мовознавства в галузі стилістики і теорії поетичного мовлення досягнуті значні успіхи. На основі цих досягнень була розроблена методика лінгвостилістичного аналізу. Вона пропонує системне дослідження тексту на трьох рівнях: семантичному, метасемантичному та метаметасемантичному.

Аналіз на семантичному рівні – це ніби підготовка до власне (лінгво)стилістичного дослідження тексту. Він полягає у вивченні функціонування слів, словосполучень, синтаксичних конструкцій у художньому тексті. На метасемантичному (буквально метафоричному) рівні вивчаються конотації, які слова, словосполучення набувають у контексті словесно-художньої творчості [1:71].

У компетенцію лінгвостилістики входять лише перші два рівня, третій належить до області літературознавства. Отже, лінгвостилістичний аналіз – це сукупність евристичних прийомів, вивчення конкретного мовного матеріалу, із якого "зроблений" текст. Даний метод успішно застосовується при порівняльному дослідженні оригіналу і його перекладу.

Гостро стояло питання щодо поетичного перекладу. Поети, перекладачі, вчені в різні часи і в різних країнах вважали, що переклад поезії неможливий.

А.Месковський стверджує, що гарний переклад повинен сприйматися читачем як оригінальний твір і що у перекладі він намагався передати лише "смісл і тон" оригіналу. В.Г.Белінський у багатьох статтях відстоював можливість перекладів, які були б "точнішими" і зберігали художні особливості оригіналу, давали б про нього правильне уявлення: "... потрібно, щоб внутрішнє життя перекладного вислову відповідало внутрішньому життю оригінального".

У двадцятому столітті такий переклад став називатися адекватним (повноцінним) перекладом. Термін "адекватність", що означає відповідність, був висунутий замість слова "точність" щодо художнього перекладу. Вперше визначення поняття "адекватний переклад" було запропоновано відомим літературознавцем А.А.Смирновим.

Данте, Сервантес, Шеллі, Шлегель виражали цю думку в метафоричній формі. Більш категорично подібну точку зору на переклад відстоював Вільгельм Гумбольдт. Його твердження про принципову неможливість перекладу витікало з ідеалістичного уявлення про мови, кожна з яких, на його думку, виражає національну свідомість "духу", властиву даному народу, а тому неможливо звести до іншої мови, як і своєрідність "духу" одного народу неможливо звести до своєрідності "духу" іншого народу.

Така ж точка зору надзвичайно поширена в західноєвропейських та американських літературах. Більшість перекладачів вважають, що "можливе лише творче перевисловлення" поезій, а тому вірші може перекладати тільки сам поет. Але нові переклади, гарні і погані, продовжували з'являтися. Із намагання довести можливість перекладу виникла концепція функціональної подібності, яка, безумовно, належить до досягнень у галузі теорії перекладу. Згідно з цією концепцією, що базується на розумінні мови не як форми, а як функції, вивчається інформаційна і стилістична функція певних мовних елементів оригіналу і те, як мовні засоби здатні виконати ту ж функцію при перекладі. Ця теорія була вперше розроблена в працях чеських лінгвістів В. Матезіуса, О.Фішера, І.Лєвого, а також Р.Якобсона, З.Клеменшевича. У своїй теорії вони виходили з можливості субституції – заміни шляхом аналога (І.Лєвий) і компенсації, яка є однією з форм субституції (О.Фішер), при перекладі. Думка про компенсацію, яка може трактуватися як формування одиниць вищого рівня з невимірюваних одиниць нижчого рівня, розвивалася і в працях таких учених, як А.І.Смирницький, Л.С.Бархударов та інших [2:35]. Однак проблема поетичного перекладу не повинна зводитися до принципу функціональної подібності, субституції та компенсації.

Комунікативний спосіб перекладу полягає у виборі такого шляху передавання вихідної інформації, який приводить до перекладного тексту з адекватним вихідним впливом на отримувача. Головним об'єктом при такому способі перекладу є не стільки мовний склад вихідного тексту, скільки його змістове та емоційно-естетичне значення.

Як перекладач, так і інші особи, які оцінюють якість перекладу, вважають, що правильний переклад повинен відповідати певним вимогам. Сукупність вимог, які пред'являються до якості перекладу, називаються нормою перекладу. Жанрово-стилістичну норму перекладу можна визначити як вимогу відповідності перекладу домінантній функції і стилістичним особливостям типу тексту, до якого належить переклад. Вибір такого типу ви-

значається характером оригіналу, а стилістичні вимоги, яким повинен відповідати переклад, – це нормативні правила, які характеризують текст аналогічного типу у мові перекладу [3:38]. Жанрово-стилістична норма у більшості випадків визначає як необхідний рівень еквівалентності, так і домінуючу функцію, забезпечення якої складає головне завдання перекладача і головний критерій оцінки якості його праці.

Перетворення, за допомогою яких можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу, називаються перекладними (міжмовними) трансформаціями. Оскільки перекладні трансформації здійснюються з мовними одиницями, які містять як план змісту, так і план вираження, вони носять формально-семантичний характер, перетворюючи як форму, так і значення вихідних одиниць. При перекладі таких одиниць потрібні спеціальні прийоми перетворення. Стилістичні прийоми перекладу застосовуються у тих випадках, коли об'єктом перекладу є стилістично позначені одиниці вихідного тексту. Як відомо, деякі із стилістичних одиниць взагалі не можуть бути перекладені, інші потребують суттєвих перетворень, і лише незначна частина стилістично позначених елементів вихідного тексту отримує при перекладі стандартну відповідність.

У статті ми розглядаємо українські фольклорні поетичні творіння та лірику українських письменників, перекладені на англійську мову Оленою Туркевич-Санко. Об'єктом дослідження є метафори оригінальних творів та їх перекладні трансформації.

У стилістиці й поезії під тропом розуміється семасіологічно двопланове вживання слова, при якому його матеріальна форма реалізує одночасно два значення – пряме і переносне. Зв'язок прямого і переносного значень базується на різних принципах (суміжності, подібності й т.д.), що зумовлює існування різних видів тропів. Троп – стилістичне перенесення назви, використання слова в переносному значенні для досягнення більшої художньої виразності [4:481].

Найбільш характерною стилістичною одиницею є метафора. Метафора є засобом вторинної номінації, яка заснована на схожості, загальності (реальної та ірреальної – уявної) об'єкта номінації з тим об'єктом, назва якого переноситься на об'єкт номінації. Іншими словами – це компаративний троп, у якому лише одне з імен, що зіставляються (найчастіше – суб'єкт), виражене експліцитно, а друге (об'єкт) – імпліцитно. Метафора – принцип надзвичайного слововикористання, назви "предмета", "смыслу", яке вже має "ім'я" новим словом, яке може затвердитися за ним назавжди [5:41].

Природня сфера вживання метафори – поетичне мовлення, її головна функція не комунікативна, а естетична, її призначення не повідомляти інформацію, а викликати уявлення.

З давніх-давен людина витворювала за допомогою слів картину світу в її образному уявленні, використовуючи різні засоби. У багатьох мовах збереглися древні антропоморфні форми уявлень про навколишній світ, наприклад, розподіл усіх предметів за ознакою чоловічого або жіночого роду. Це пра-уособлення, маючи різну культурну природу, по-різному виявляється в різних мовах і в наш час розглядається як відхилення від стандартного сполучення мовних одиниць, тобто як метафорична одиниця [6:38]. Отже, тут потрібно використовувати прийом додавання / опущення, який використовується у тих випадках, коли міра припущення подібності у вихідній і перекладній мовах різна, і потребує або експлікації змісту (смыслу), який мається на увазі у вихідному тексті, або, навпаки, імплікації словесно вираженого у вихідному тексті (прийом опущення). Прийом заміни при перекладі метафор використовується у випадках лексичного або асоціативного неспівпадання між елементами метафори у вихідній мові і мові, якою перекладають. Наведемо приклади семантичних перетворень метафор:

1) А мені така пісня душу роздирає! (В.Забіла "Не щебечи, соловейку!") *Torn is my soul by thy exquisite fluting*; 2) То вихор свисне Мороз потисне, Буря загуде...(М.Шашкевич "Веснівка") *Gusts will bite you fiercely, Frosts will bite keenly, Tempests will bellow*; 3) По діброві вітер віє, Гуляє по полю, Край дороги гне тополю До самого долу. ("Тополя" Т.Шевченко) *The wind goes howling down the vale, It blusters through the plain; A poplar tall beside the road To touch the ground is fain*. 4) А серденько б'ється ...(І.Франко "Так, ти моя правдива любов") *Life seems corruption vile...*

Структурне перетворення використовується при різниці традицій граматичного оформлення метафори у вихідній мові та мові, якою перекладають. Структурні перетворення виникають і у відношенні до такої поширеної образної форми англійської мови, як метафоричний епітет, який може бути виражений як атрибутивним, так і субстантивним словосполученням чи навіть їх комбінацією, в цілому не придатній українському синтаксису. В таких випадках часто застосовується або перестановка елементів вихідної метафори, або додавання \ опущення [3:221].

Наприклад: 1) І досі...Твоя сльоза мене пече! ("Сльоза" М.Старицький) *And even yet...Your bitter tears are burning me!*; 2) Вечірня зіронька зійшла...*The evening star had risen high...* ("Сльоза" М.Старицький); 3) Що з мого сердечка Щастя унесла... (І Франко "Оце тая стежечка") *The one who took away Happiness from my heart...*; 4) Стогне ясен над водою; Стогнуть лози, гублять сльози, В'януть квіти, плаче вітер, Хвиля ж знов шуткує з кимось (О.Олесь) *The ashtree sighs over the waters The reeds also, shedding their tears. The flowers wither, the wind cries The wave is flirting with someone else*; 5) Ви знаєте, як сплять старі гаї? Вони все бачать крізь тумани... (П.Тичина "Ви знаєте...") *Do you know how the old grove sleeps? It sees everything even through the fog...*

Особливу проблему створюють при перекладі метафоричні одиниці, принцип побудови яких відрізняється у вихідній мові та у мові, якою перекладають. У таких випадках перетворення можуть бути значними, наприклад, можуть супроводжуватися заміною самого стилістичного статусу одиниці (замість вихідної метафори в перекладному тесті можуть з'явитися порівняння чи метафоричний епітет, або інший троп). Але в тому випадку, коли у вихідній мові та у мові, якою перекладають, збігаються як правила сполученості, так і традиції

вираження емоційно-оціночної інформації, використані в даній метафорі, тоді ми застосовуємо повний переклад. Наприклад:

1)...аж серденько мліє...("О розкошная Венера" автор невідомий, кінець 17 століття) ...until the heart is dying...; 2) Ви ж мені, очі, вік вкоротили, Де ж ви навчилися зводить людей (фольклорна пісня "Чорнії брови...") *You, eyes, you shortened my life; Where did you ever learn to cast a spell on people?*; 3) Втоплю своє горе, Втоплю свою недоленку... Пошукаю в чорних хвилях На дно моря кану. ("Думка" Т.Шевченко) *I will drown my sorrow I will drown my misfortune... I will search the black waves, And reach the bottom of the sea*; 4) Ангел ти надземний Чи демон лютий з пекла глибини? Ти океан: маниш і потопляєш...Ти літо: грієш і враз громом убиваєш (І.Франко "Жіноче серце") *Are you an extraterrestrial angel Or an angry demon from the depth of itself? You are the ocean: you enchant and drown... You are the summer: you give warmth and you kill with thunder*; 5) Це – голос наш. Це – пісня. Це – душа (Л.Костенко "Маруся Чурай") *She (Mary) was our voice. She was our soul. She was our song*; 6) Без тебе день вмирав сьогодні, Без тебе захід смутно гас (О.Олесь "Ти не прийшла") *Without you, the day was dying today, Without you, the sunset sadly slipped away*; 7) Ви знаєте, як липа шелестить? (П.Тичина "Ви знаєте...") *You know how the linden tree whispers...*

Перекладач намагалася передати не тільки зміст оригіналу, але й образність, форму тропа, максимально наближитися до розміру, рими вірша. Отже, при перекладі поетичних творів у більшості випадків семантика, структура, стилістична функція метафор збережені, тобто вони мають конгруентні відповідники в англійській мові. Метафора може наповнити навіть короткі мовленнєві відрізки багатим образним і емоційним змістом. Якщо метафора вдала, то вона виконує свою комунікативну функцію – передає читачу складний комплекс образів і емоцій, створених поетом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Задорнова В.Я. Восприятие и интерпретация художественного текста. – Москва: Высшая школа, 1984.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода. – М.: Высшая школа, 1990.
3. Казакова Т.А. Практические основы перевода. English-Russian. Учебное пособие. – СПб.: Лениздат; Издательство "Союз", 2002. – 320 с.
4. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М. 1969.
5. Виноградов В.В. О Поэзии Анны Ахматовой // Виноградов В.В. Поэтика русской литературы. – М.: Наука, 1976. – С.410.
6. Biskerton Derek. Prolegomena to a Linguistic Theory of metaphor. – Foundations of Language, V,1969, №1, p.38.

Матеріал надійшов до редакції 2.04.2004 р.

Павленко Н.А. Сохранение поэтического потенциала метафор при переводных трансформациях.

В статье рассматриваются особенности перевода метафор, сохранение и потеря их поэтического потенциала.

Pavlenko N.O. The Preservation of Poetic Potential of Metaphors in Translation Transformation.

The article deals with the peculiarities of translation of metaphors, the preservation and loss of their poetic potential.